

Н. М. ЗДАСЮК

КРЫНІЦАЗНАЎЧЫЯ ДАСЛЕДВАННІ БЕЛАРУСКІХ МУЗЕЯЎ: АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦЫЙ

Музеі існуюць як спецыфічныя ўстановы, у якіх канцэнтруюцца помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры. І калі музеі разглядаць як сховішча гістарычных крыніц, то іх можна паставіць у адзін шэраг з такімі ўстановамі, як архівы і бібліятэкі. Аднак у адрозненне ад апошніх музеі не толькі забяспечваюць першас-

246

ны ўзровень адбора, класіфікацыі і навуковай апрацоўкі крыніц у мэтах падрыхтоўкі іх для выкарыстоўвання гістарычнай навукай, але і самі займаюцца навуковым даследваннем гэтых крыніц. Гэта неабходнасць звязана з тым, што у канчатковым выніку поспех дзейнасці музея ва ўсіх накірунках залежыць ад узроўня апрацоўкі фондавых калекцый.

Нягледзячы на тое, што музейныя калекцыі ўяўляюць сабой крыніцазнаўчую базу для шэрагу навук, навукоўцы ў сваіх даследваннях не так часта звяртаюцца да падобных крыніц. Выключэннямі з'яўляюцца тыя прадметы, што складаюць крыніцазнаўчую базу такіх навук, як археалогія, нумізматыка, мастацтвазнаўства і інш. Традыцыйныя ж гістарычныя даследванні ў сваёй большасці грунтуюцца на пісьмовых крыніцах. Таму ўвядзенне ў навуковы абарот рэчавых крыніц – помнікаў матэрыяльнай культуры – звычайна цалкам залежыць ад музейных супрацоўнікаў.

Вынікі сваіх даследванняў музеі адлюстроўваюць у такіх спецыфічных формах, як навукова падабраныя і апрацаваныя калекцыі, а таксама экспазіцыі і выставы. Аднак гэтыя формы не могуць быць універсальнымі сродкамі перадачы навых навуковых ведаў. У экспазіцыі выкарыстоўваецца толькі частка крыніц, назапашаных і вивучаных даследчыкамі. Толькі пасля публікацыі даследванняў музеяў у друку можна лічыць, што яны канчаткова ўведзены ў навуковы абарот. Для публікацыі вынікаў сваёй навуковай працы музеі выкарыстоўваюць зборнікі навуковых артыкулаў, манаграфіі, а таксама характэрныя толькі для сябе тыпа выданняў: дакументальныя публікацыі, каталогі музейных прадметаў, агляды калекцый і т. п.

Беларускія музеі прыступілі больш-менш актыўна да выдавецкай дзейнасці толькі ў 1990-я гг. У папярэдні перыяд музейныя навуковыя выданні былі рэдкай з'явай. Прычынай такога становішча стала шматгадовая дзяржаўная палітыка ў музейнай справе, згодна з якой у сваёй большасці музеі не разглядаліся як навуковыя ўстановы. Нягледзячы на тое, што ў афіцыйных дакументах музеі кваліфікаваліся як навукова-даследчыя і навукова-асветніцкія ўстановы і падкрэслівалася роля навуковых даследванняў як асновы ўсёй музейнай дзейнасці, галоўным крытэрыем эфектыўнасці музейнай дзейнасці была колькасць наведвальнікаў і адзінак музейнага фонда.

Пераасэнсаванне музеямі сваёй ролі ў грамадстве, ініцыятывы дзяржаўных устаноў па рэфармаванню музейнай справы краіны, а таксама змяшчэнне музейнага прадмета ў цэнтр усёй музейнай дзейнасці стала штуршком да актывізацыі крыніцазнаўчых даследванняў у музеях. Зараз ужо не толькі найбольш буйныя, цэнтральныя музеі займаюцца навуковым вивучэннем калекцый, але і вялікая колькасць рэгіянальных. Але па-ранейшаму найбольшых вынікаў дасягнуў Нацыянальны мастацкі музей. У разглядаемы перыяд ён не толькі працягвае выпускаць каталогі музейных фондаў, але і выдае шэраг зборнікаў навуковых прац супрацоўнікаў музея [9].

Выдатнай магчымасцю публікацыі вынікаў даследванняў стала з'яўленне ў краіне серыі «Музейныя сшыткі». Акрамя матэрыялаў аб агульным развіцці музейнай справы рэспублікі і метадычных артыкулаў, была выдадзена некалькі

247

выпускаў, прысвечаных канкрэтным, найбольш яркім музеям. Напрыклад, зборнік, прысвечаны гісторыі, дзейнасці і калекцыям Веткаўскага музея народнай творчасці [7]. Аб клапацлівым падыходзе супрацоўнікаў гэтага музея да экспанатаў і аб узроўні іх навуковай апрацоўкі сведчыць той факт, што менавіта тут было распачата манаграфічнае вивучэнне фондавых калекцый. Вынікам стала выданне манаграфіі дырэктара музея Г. Г. Нячаевай, прысвечанае асабліва сям веткаўскай іконы [8].

Нельга абмінуць і такі від публікацый музейных супрацоўнікаў, як матэрыялы навуковых канферэнцый. Тым больш, што да пачатку 1990-х гг. у музей у такой магчымасці амаль што не было. У папярэдні перыяд у рэспубліцы не праводзілася канферэнцый, прысвечаных праблемам музейнай справы, краязнаўчых канферэнцый. У якасці арганізатараў канферэнцый у другой палове 1980-х гг. сумесна з Акадэміяй навук БССР выступалі толькі літаратурныя музеі. Музеям Я. Коласа праводзіліся штогадовыя Каласавіны, прысвечаныя творчасці пісьменніка; Купалаўскія чытанні праходзілі на базе музея Я. Купалы. Па вынікам канферэнцый выдаваліся зборнікі навуковых прац [2]. Сітуацыя пачынае змяняцца ў канцы разглядаемага перыяда. З адраджэннем краязнаўчага руху ў канцы 1980-х гг. на базе Гродзенскага, Магілёўскага, Браслаўскага, Заслаўскага і іншых музеяў пачынаюць праводзіцца краязнаўчыя канферэнцыі [3; 4; 10]. Крыху пазней музеі пачынаюць праводзіць ўнутрымuseumныя справаздачныя канферэнцыі, правядзенне якіх аднавілася ў беларускіх музеях на рубяжы 1980–1990 гг., па іх выніках таксама выдаюцца зборнікі. Такія канферэнцыі праводзіліся ў Беларускай дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту [1], Полацкім гісторыка-культурным музеі-запаведніку [5] і інш. На старонках матэрыялаў канферэнцый музейныя супрацоўнікі мелі магчымасць прадставіць свае апошнія навуковыя адкрыцці, у тым ліку і крыніцазнаўчыя даследаванні.

Правесці поўны аналіз такога рада публікацый цяжка, бо многія з іх, асабліва на пачатку 1990-х гг., выдаваліся вельмі малымі тыражамі і таму з’яўляюцца бібліяграфічнай рэдкасцю. У якасць прыкладу разгледзім матэрыялы краязнаўчых і ўнутрымuseumных канферэнцый. Першыя найбольш поўна прадстаўлены зборнікамі «Магілёўшчына» [4] і «Краязнаўчыя запіскі» [3], другія – матэрыяламі Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі [6] і Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка [5]. Зборнік «Магілёўшчына» пачаў выдавацца з 1990 г. Магілёўскім абласным краязнаўчым музеям, на сёнешні дзень існуе дзесяць выпускаў. «Краязнаўчыя запіскі» сталі вынікам правядзення канферэнцый Гродзенскім дзяржаўным гісторыка-археалагічным музеям і таксама пачалі выдавацца з 1990 г., іх існуе шэсць выпускаў. Унутрымuseumныя канферэнцыі праводзяцца па выніках навукова-даследчай работы супрацоўнікаў музея, таму для нас яны прадстаўляюць асаблівую цікавасць. Нацыянальны гістарычны музей Беларусі выдаў за 2000-я гг. чатыры выпускі «Музейнага весніка», Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік за гэты ж перыяд – шэсць. Табл. 1 паказвае, што даследаванні музейных фондаў складаюць толькі каля 30 % ад усіх апублікаваных у зборніках матэрыялаў.

Табліца 1

Назва выдання	Агульная колькасць артыкулаў	Колькасць даследаванняў музейных калекцый
Магілёўшчына	167	18 (10 %)
Краязнаўчыя запіскі	104	46 (44 %)
Музейны веснік	112	52 (46 %)
Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Полацк)	77	31 (40 %)
Усяго	460	147 (31 %)

Аднак больш грунтоўны аналіз сведчыць, што ў трох выданнях краізнаўчыя публікацыі складаюць 40–45 %, і толькі ў «Магілёўшчыне» вельмі нізкі працэнт (10 %). Апошні зборнік увогуле вылучаецца тым, што не глядзячы на тое, што арганізатарам канферэнцыі з’яўляецца музей і значную частку аўтараў складаюць музейныя супрацоўнікі, тым не менш даследаванні калекцый у ім амаль не сустракаюцца. Асноўная інфармацыя ў ім датычыцца гісторыі, археалогіі і краязнаўству, і калі зрэдку сустракаюцца ўспаміны пра музейныя прадметы, то гэта ці археалагічныя помнікі, ці публікацыя пісьмовых крыніц. Адзіным выключэннем з’яўляецца дзевяты выпуск «Магілёўшчыны», выдадзены пасля амаль дзесяцігадовага перапанку. Яго структура максімальна набліжана да традыцыйных музейных выданняў (раздзелы «Музейныя праекты», «Музейныя калекцыі» і інш.). Пры гэтым аўтарамі ўсіх артыкулаў з’яўляюцца музейныя супрацоўнікі і толькі ў ім большую частку матэрыялаў складаюць даследаванні музейных прадметаў (14 з 29). Аднак ужо наступны выпуск вярнуўся да ранейшай структуры і асновай публікацый сталі краязнаўчыя даследаванні.

У табл. 2 прадстаўлена размеркаванне тэматыкі апублікаваных у матэрыялах канферэнцый даследванняў па калекцыям.

Табліца 2

Назва выдання	Усяго даследванняў музейных калекцый	Археалогія	Эпіграфія	Выяўленчыя	Пісьмовыя	Нумізматыка	Рэчавыя/зброя
Магілёўшчына	18	4	3	–	6	–	–
Краязнаўчыя запіскі	46	4	7	5	12	2	4
Музейны веснік	52	8	4	13	8	6	11
Матэрыялы навукова-практ. канф. (Полацк)	31	3	6	2	13	2	5
Усяго	147	19 (13 %)	20 (14 %)	20 (14 %)	39 (26 %)	10 (7 %)	20 (14 %)

249

Найбольшую цікавасць у музейных супрацоўнікаў выклікаюць пісьмовыя крыніцы (26 %). Гэта вельмі шырокая група, сюды уваходзяць старадрукі, дакументы асабістага паходжання, справаводчыя матэрыялы, перыёдыка і інш. Найбольш распаўсюджаным варыянтам публікацыі вынікаў даследвання ў дадзенай групе з'яўляецца агляд калекцыі і каталог калекцый, сустракаюцца таксама публікацыі крыніц. Астатнія групы, за выключэннем нумізматыкі, прадстаўлены на старонках зборнікаў прыкладна ў аднолькавай прапорцыі (20 %). З аднаго боку, гэта сведчанне аб увазе беларускіх музейшчыкаў да розных калекцый музеяў. А з другога, статыстычныя дадзеныя гавораць аб тым, што самую вялікую групу ў беларускіх музеях складаюць археалагічная і нумізматычная калекцыі, таму і іх вывучэнню трэба надаць асаблівую ўвагу. Інфармацыя аб гэтых калекцыях таксама найчасцей падаецца ў выглядзе агляду калекцый. У зборніках Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка даволі распаўсюджанай з'яўляецца публікацыя навуковага апісання прадметаў калекцыі. Акрамя гэтага, часта сустракаюцца апісанні найбольш цікавых ці значных музейных прадметаў, атрыбуцыя выяўленчых помнікаў, падыходы да класіфікацыі калекцыі, а таксама крыніцы яе камплектавання.

Такім чынам, можна зрабіць выснову аб тым, што адной з самых адметных тэндэнцый развіцця музейнай справы рэспублікі разглядаемага перыяду было ўзрастанне ролі навукова-даследчай дзейнасці музеяў. З'яўленне шэрагу публікацый, заснаваных на крыніцазнаўчых даследваннях уласных калекцый музеяў, таму яскравае пацвярджэнне.

ЛІТАРАТУРА

1. Зборнік навуковых прац, прысвечаны дваццаціпяцігоддзю стварэння музея і пятнаццацігоддзю экспазіцыі беларускага скансэна / рэдкал.: Г. А. Ткацэвіч [і інш.]. – Мінск, 2001. – 134 с.
2. Каласавіны: Тэз. дакладаў і паведамл. навук. канф. – Мінск, 1986.
3. Краязнаўчыя запіскі / Гродзен. дзярж. гіст.-археал. музей. – Гродна, 1993.
4. Магілёўшчына: зборнік артыкулаў па археалогіі, гісторыі, краязнаўству / Магілёўскі абласны краязнаўчы музей. – Магілёў, 1992.
5. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі: (па выніках навукова-даследчай работы...) / [укладальнік Т. А. Джумантаева]. – Полацк : НППКМЗ, 2002.
6. Музейны веснік: [Зборнік] / Нац. музей гісторыі і культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
7. Музейныя сшыткі. Веткаўскі музей народнай творчасці. Навукова-метадычны зборнік. – Мінск, 2001.
8. *Нечаева, Г. Г.* Ветковская икона / Г. Г. Нечаева. – Мінск, 2002.
9. Паведамленні Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь: навукова-інфармацыйнае выданне. – Мінск, 1994.
10. Шагаловский сборник / редкол.: Л. Хмельницкая (гл. ред.) [и др.]. 1996.

250